

NADA SOKOLIĆ-JAMAN

PRIMJENA NAČELA »ETNIČKE RAVNOTEŽE«
U JUGOSLAVENSKO-TALIJANSKOM RAZGRANIČENJU
NAKON DRUGOG SVJETSKOG RATA

Temeljno načelo koje se danas primjenjuje kod razgraničenja dviju država je načelo etničkog razgraničenja. Pod tim načelom se razumijeva podijela dvaju naroda takvom graničnom linijom koja odvaja kompaktno naseljeni teritorij jednog naroda od kompaktno naseljenog teritorija drugog naroda. Problem se javlja zbog činjenice da idealno etnička granica rijetko gdje postoji, ako se uzme u obzir cijeli tok granične linije između dva naroda. Za miješanje naroda u pograničnim krajevima postoje različiti razlozi: geografski, ekonomski i politički. Stoga se pri određivanju granica između dvaju naroda svi ti faktori trebaju uzimati u obzir kako bi se zadovoljili njihovi uzajamni interesi. Etničko načelo prema kojem se političke granice država trebaju poklapati s njihovim etnografskim granicama često se mimoilazi, posebno kada je u pitanju razgraničenja neke moćne države sa slabijim partnerom, ili kad su u pitanje razgraničenja umiješani vojno-politički ili ekonomski interesi velesila. To možemo objasniti i na primjeru – određivanja granice između Jugoslavije i Italije nakon II svjetskog rata. Zapadne kapitalističke velesile, nastojeći da pojačaju svoj vojno-politički utjecaj na štetu socijalističkih država u Evropi, trudile su se svim silama da Italiji osiguraju i poslije II svjetskog rata što povoljnije granice prema socijalističkoj Jugoslaviji. Stoga je i prvobitna instrukcija Savjeta ministara vanjskih poslova velikih sila u Londonu od 2. listopada 1945. god. »da se utvrdi etnička linija između Jugoslavije i Italije, ostavljajući što je moguće manje stanovnika pod suverenitetom druge države« bila naknadno zamijenjena teorijom tzv. etničke ravnoteže. Po toj teoriji bi u svakoj od susjednih država trebao ostati *jednaki broj stanovnika tuđe narodnosti*. Umjesto *minimuma* – jednaki broj! Primjena te teorije u političkoj praksi jugoslavensko-talijanskog razgraničenja značila je, da se zbog malih talijanskih etničkih i jezičnih kolonija, razasutih diljem istočne obale Jadrana, a bez međusobnog teritorijalnog kontinuiteta, trebalo otrgnuti znatan dio *kompaktnog* slovenskog, odnosno hrvatskog nacionalnog područja i predati ga Italiji, da se tako zadovolji novoizmišljeno

»odštetno načelo«.¹ U daljnjem izlaganju objasniti ćemo kako i zašto je ova teorija »etničke ravnoteže« zamijenila načelo etničkog kontinuiteta u jugoslavensko-talijanskom poslijeratnom razgraničenju.

Na Potsdamskoj konferenciji šefova antifašističke koalicije održanoj od 17. srpnja do 2. kolovoza 1945. godine osnovan je poseban radni organ – *Savjet ministara vanjskih poslova pet velikih sila* – pobjednica u ratu – SAD, SSSR, Velika Britanije, Francuske i Kine – sa zadatkom da pripremi nacрте ugovora o miru s pobijedenim osovinskim državama. Sklapanje mirovnog ugovora s Njemačkom bilo je odgođeno dok se »ne stvori odgovarajuća njemačka vlada«, a u prvi plan je stavljena priprema mirovnih ugovora s Italijom, Rumunjskom, Bugarskom, Mađanskom i Finskom.² Za stalno sjedište Savjeta određen je London, gdje se nalazio i njegov stalni sekretarijat. Sjednicama su mogli prisustvovati i predstavnici onih država koje su bile direktno tangirane pojedinim mirovnim ugovorima, ukoliko ih Savjet pozove. Devetim zaključkom Potsdamske konferencije bilo je odlučeno, da se prvenstvo daje pripremama za sklapanje mirovnog ugovora s Italijom. Italiji je dana prednost s motivacijom da je ona »prva između sila osovine koja je prekinula s Njemačkom, čijem porazu je i materijalno doprinijela, a sad se pridružila saveznicima protiv Japana«.³ Za povoljniji tretman Italije prva se založila američka vlada, dijelom zbog pritiska koji su na nju vršile snažne talijanske iseljeničke organizacije u SAD-a, a dijelom zbog činjenice što je računala da će brzo obnovljena i osnažena Italija biti važna brana nadirućem socijalizmu na Sredozemlju. Američki kapital je već tada planirao unosne investicije u toj ratom porušenoj zemlji. Engleska vlada nije u toj početnoj fazi razgovora još bila sklona popuštanju Italiji, jer su se engleski interesi sukobljavali s talijanskim interesima u Sredozemlju, posebno u Africi. Međutim, i engleska vlada je podupirala Italiju u borbi za novo razgraničenje s Jugoslavijom, u prvom redu zato, što je u tim granicama gledala međaš između kapitalizma i socijalizma; ona je vidljivo izražavala svoje nezadovoljstvo zbog neočekivanog prodora jugoslavenskih trupa u tršćanski zaljev.⁴

Na prvoj konferenciji Savjeta ministara vanjskih poslova, održanoj u Londonu od 11. rujna do 2. listopada 1945, jugoslavenski stav o razgraničenju s Italijom opširno je obrazložen u – »Memorandum vlade DF Jugoslavije o pitanju Julijske krajine i drugih jugoslavenskih teritorija pod Italijom«. Talijansku argumentaciju o razgraničenju s Jugoslavijom sadrži »Memorandum o talijansko-jugoslavenskoj granici« – od rujna 1945, zatim Deklaracija šefa talijanske de-

¹ Snažnu kritiku teorije tzv. »etničke ravnoteže« vidi u govoru jugosl. delegata na konferenciji mira u Parizu dr. Aleša Beblera održanom 9. IX 1946. A. Bebler, *Za pravedne granice nove Jugoslavije*, Bgd. 1949, str. 58–68.

² Tekst zaključaka konferencije u Potsdamu vidi u: *Recent American Foreign Policy, Basic documents (1941–1951)* New York 1952, str. 23–39.

³ isto

⁴ Vidi, W. Churchill, *Drugi svjetski rat*, prev. Beograd 1967. svezak VI, str. 581–582; J. Jeri, *Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni*, Ljubljana 1961. str.131.

legacije Aloide de Gasperija pred Savjetom ministara vanjskih poslova od 18. rujna 1945. i »Opaske na memorandum i druge izjave učinjene po jugoslavenskim predstavnicima u Savjetu ministara vanjskih poslova u rujnu 1945. god. *Jugoslavenski memorandum od rujna 1945. god.* opširno i argumentirano iznosi geografske, povijesne, etničke i ekonomske razloge zbog kojih Jugoslavija zahtijeva povratak *čitave Julijske krajine*⁵ matici zemlji. Na temelju te argumentacije jugoslavenska delegacija je predložila Savjetu ministara da se kao osnovna granična linija između Italije i Jugoslavije uzme stara austrijsko-talijanska međa, koju bi trebalo tek na nekim mjestima korigirati prema postojećoj etničkoj granici. Prema jugoslavenskoj procjeni, čitava Julijska krajina imala je 1945. god. oko 970.000 stanovnika, od kojih 650.000 Jugoslavena, a 320.000 Talijana, od kojih je, pak, polovina živjela u Trstu. Talijanske etničke grupe predstavljaju samo oaze u kompaktnom slavenskom području, pa one treba da slijede sudbinu čitave pokrajine, jer gradovi pripadaju svojoj pozadini i bez nje ne mogu izolirano živjeti. Jugoslavenska delegacija je inzistirala na etničkoj liniji i odbila je novostvorenu teoriju o »etničkoj ravnoteži« po kojoj bi Italiji i Jugoslaviji trebalo ostaviti brojčano jednake narodne manjine. Jugoslavenska delegacija je predložila da se na staroj austro-talijanskoj granici izvrše neke manje izmjene u cilju poboljšanja etničke granice, odnosno na tri mjesta zbog saobraćajnih i ekonomskih razloga. Za grad Trst jugoslavenska delegacija je predložila status sedme jugoslavenske federalne jedinice, dok bi sama tršćanska luka bila dobila status slobodnog pristaništa i olakšice u pogledu željezničkog tranzita.⁶ Razlozi zbog kojih je jugoslavenska delegacija inzistirala na toj etničkoj liniji mogu se sažeti u nekoliko osnovnih argumenata:

1. Sistem Dinarskih planina i Julijskih Alpi jasno dijeli Julijsku krajinu od sjeverne talijanske ravnice, označavajući tako prirodnu granicu;

2. Hrvati i Slovenci naseljeni su još od doba seobe u VII stoljeću u kompaktnim masama u čitavoj Julijskoj krajini;

3. Romanstvo se, uz pomoć Venecije, održalo samo u malim primorskim gradićima na zapadnoj obali Istre te u Trstu i njegovoj okolini, ali su i tu, a posebno u unutrašnjosti, mase pučanstva ostale slovenske i hrvatske;

4. Rapallski ugovor o jugoslavensko-talijanskom razgraničenju od studenog 1920. god. nije bio slobodni sporazum dviju strana – ugovornica, već talijanski imperijalistički diktat;

⁵ Julijska krajina je slov. naziv za teritorij (Trst, Goriška i Gradiška, Istra bez Krka, dio Notranjske Kranjske, Kanalska dolina i od 1924. god. Rijeka (što ga je poslije I stjetskog rata anketirala Italija. Talijanski naziv za to područje je Venezia Giulia.

⁶ Vidi poblize, E. Kardelj-S. Kosanović-Lj. Leontić, Naša argumentacija, Naprijed, Zagreb 1946. str. 10-21.

5. U periodu između dva rata ubrzana je denacionalizacija Julijske krajine;

6. Brojnu emigraciju Hrvata i Slovenaca iz tih krajeva fašistička vlast nadoknađuje imigracijom Talijana iz unutrašnjosti Italije;

7. Talijanstvo u Julijskoj krajini je posljedica imperijalističke politike Habsburške monarhije i Italije;

8. Za vrijeme II svjetskog rata u Julijskoj krajini je ubijeno 42.800 ljudi od strane fašista i nacista;

9. Odmah nakon kapitulacije fašističke Italije u čitavoj Julijskoj krajini, osim gradova, jedinu vlast predstavljali su NOO-i; Julijska krajina je dala Jugoslavenskoj Armiji 45.000 vojnika;

10. Rapalska granica od 1920. god. bila je strateški ofanzivna talijanska linija, pa će priključenje Julijske krajine Jugoslaviji osigurati čvršći mir na tom području.

Talijanska argumentacija sadrži ove bitne teze:

1. Julijska krajina je već dvije hiljade godina »okružena romanstvom,

– veće slavenske migracije počele su tek kolovinom XIX stoljeća, kao posljedica austrijske politike suzbijanja talijanskog iredentizma;

2. U Julijskoj krajini su postojali »miroljubivi odnosi« između narodnosti a stanovništvo slavenskog porijekla »spontano« je preuzimalo talijanski jezik i običaje;

3. Osnova novog razgraničenja između Jugoslavije i Italije treba da bude Wilsonova linija od 1919. god. uz slijedeće modifikacije: priključenje Italiji bazena Raše, te otoka Lošinja i Cresa; autonomni status Rijeke u okviru Jugoslavije; međunarodna garancija za talijansku manjinu u Zadru.

U slučaju prihvaćanja navedenih talijanskih zahtjeva talijanska delegacija je izjavila da će priznati internacionalizaciju tršćanskog pristaništa s olakšicama za jugoslavenski promet. Izjašnjavajući se protiv zahtjeva Jugoslavije, talijanska vlada je odbacila i odgovornost za fašističke zločine prema slavenskom stanovništvu.

Ako analiziramo talijanske prijedloge, utvrdit ćemo da, uz formalno pristajanje na Wilsonovu liniju razgraničenja iz 1920. god., oni nastoje sačuvati i mnoge »tekovine« iz imperijalističkih diktata Jugoslaviji, sadržanih u Rapalskom ugovoru od 1920, Rimskim ugovorima od 1924, te Santa Margheritskim, Beogradskim i Nettunskim konvencijama. Prema talijanskom prijedlogu razgraničenja s Jugoslavijom Italiji bi, navodno, ostalo samo 100.000 Jugoslavena, dok bi 70.000 Talijana ostalo Jugoslaviji.⁷ Treba, međutim, istaći da je ova talijanska etnička procjena počivala na vrlo slabim realnim temeljima, pa su je jugoslavenski delegati ubjedljivim argumentima tako

pobili da su i anglo-američki zaštitnici talijanskih pretenzija bili prisiljena da u svojim prijedlozima pomaknu Wilsonovu liniju — na zapad.

Uspoređujući jugoslavenski i talijanski prijedlog razgraničenja, jasno se vidi da im je već polazna osnova bila suprotna. U prvom redu, oni su bili temeljeni na potpuno različitoj analizi i procjeni statističkih podataka etničkog sastava spornog teritorija. Drugo, dok je jugoslavenska delegacija dosljedno zastupala princip etničke linije kao osnove za novo razgraničenje s Italijom, talijanska delegacija lansirala načelo »etničke ravnoteže«.

Velike savezničke sile smatrale su prvenstveno svojim zadatkom rješavanje problema granica između Italije i Jugoslavije. Razumije se da su pri tom polazile svaka od svojih interesa. Stoga je sovjetska delegacija podržala jugoslavenske zahtjeve, a britanska i američka, te djelomično i francuska delegacija — talijanske pretenzije. Upravo zbog toga što su velike države s pozicija svojih interesa nastjale »rješiti« jugoslavensko-talijanski granični spor, on postaje u toku konferencije Savjeta ministara i tokom Pariske mirovne konferencije jedan od glavnih elemenata produbljivanja razdora među ratnim saveznicima. Prvu konkretnu odluku o jugoslavensko-talijanskoj granici donio je Savjet ministara u rujnu 1945. odlukom o formiranju *medusavezničke anketne komisije* koja bi na spornom teritoriju ispitala konkretne prilike, na temelju kojih bi se mogla lakše odrediti buduća granica. Anketna komisija je dobila posebne instrukcije da utvrdi prvenstveno etničku liniju, ostavljajući što je moguće manje stanovništva pod suverenitetom druge države. Osim toga, komisija je u svojim prijedlozima trebala uzeti u obzir ekonomske i geografske karakteristike toga područja. Drugi zadatak komisije bio je da izradi izvještaj o međunarodnom režimu luke Trst koji bi garantirao da ta luka bude upotrebljiva za sve zainteresirane države na bazi jednakosti, s posebnim obzirom na potrebe Jugoslavije, Italije i zemalja centralne Evrope.⁸ Komisija stručnjaka četiriju savezničkih država vršila je anketu u nekoliko desetaka pograničnih mjesta, pripremvši izvještaje o etničkim ekonomskim i drugim prilikama u Julijskoj krajini. Komisija stručnjaka radila je u veoma napetoj političkoj situaciji. U mnogim mjestima Zone A, posebno u Trstu, došlo je do velikih demonstracija stanovništva i sukoba s policijom. U Zoni B stanovništvo je masovno manifestiralo svoju želju za priključenje Jugoslaviji. Niz činjenica, kao i kasniji tok diskusije o talijansko-jugoslavenskoj granici, upućuje na zaključak da su članovi komisije stručnjaka pretežno radili po uputama svojih vlada.⁹ Na taj se način i može objasniti činjenica da je međusaveznička komisija stručnjaka predala zamjenicima ministara vanjskih poslova četiri različita prijedloga jugoslavensko-talijanskog razgraničenja, umjesto jedan zajednički prijedlog.

⁸ Vidi, J. Jeri, n. d. str. 145-146.

⁹ Vidi, Istra i Slovensko primorje, Zbornik, Beograd 1952, str. 596-597; J. B. Duroselle u knjizi *Le conflit de Trieste*, n. d. str. 220, tvrdi da su jedino sovjetski stručnjaci imali detaljne instrukcije svoje vlade.

Američki prijedlog linije razgraničenja između Jugoslavije i Italije ostavljao je Italiji jugoslavensku manjinu od 209.025 stanovnika, dok bi u Jugoslaviji ostalo samo 53.548 Talijana, ako se uzme u obzir austrijski popis stanovništva toga područja iz 1910. godine. Prema jugoslavenskom popisu iz 1945. taj je odnos bio još nepovoljniji: 277.965 Jugoslavena u Italiji, prema 46.584 Talijana u Jugoslaviji.

Engleski prijedlog linije razgraničenja ostavljao je prema popisu iz 1910. godine Jugoslaviji 83.911 Talijana, a Italiji 188.457 Jugoslavena, dok bi prema popisu iz 1945. godine ostalo 244.404 Jugoslavena, a samo 49.823 Talijana izvan domovine.

I američki i engleski prijedlog talijansko-jugoslavenskog razgraničenja bazirali su se na Wilsonovoj liniji iz 1919. godine. Ni etnički ni ekonomski nisu bili dovoljno argumentirani. Njihova mehanička podjela kompaktno naseljenog jugoslavenskog teritorija jasno ukazuje na motive koji su ih pokretali.

Francuski prijedlog linije jugoslavensko-talijanske granice nastoji da se pridržava kriterija tzv. etničke ravnoteže. Taj prijedlog se, najviše od zapadnih, pridržavao instrukcija zamjenika ministara vanjskih poslova, pa je predstavljao dosta povoljnu platformu za konkretne pregovore o novoj talijansko-jugoslavenskoj granici.

Sovjetski prijedlog bio je najbliži jugoslavenskom zahtjevu za kompaktnom etničkom granicom. Prema sovjetskom prijedlogu granica između Italije i Jugoslavije išla bi zapadno od Tržića i Gorice, dajući Jugoslaviji, također, Trst i na sjeveru gotovo cijelu Kanalsku dolinu.¹⁰

Već na prvi pogled postaje jasno da ti prijedlozi nisu imali za prvenstveni cilj zadovoljavanje pravičnih etničkih i ekonomskih kriterija u rješavanju pograničnih pitanja dviju susjednih država. Sadržaj prijedloga otkriva njihov prvenstveno politički podtekst: nastojanje oko proširenja, odnosno konsolidacije vlastite sfere utjecaja na tom području.

Na konferencij Savjeta ministara, održanoj od 25. travnja do 16. svibnja 1946. godine u Parizu, jugoslavenska delegacija argumentirano je podvrgla kritici prijedloge komisije stručnjaka. Pri utvrđivanju etničkog sastava zapadni eksperti služili su se, uglavnom, statističkim podacima iz 1910. godine, iako je bilo poznato da je taj austrijski popis izvršen prema govornom jeziku, a ne prema nacionalnoj pripadnosti stanovništva. Posebno je jugoslavenskim interesima štetilo korištenje talijanskog popisa stanovništva Julijske krajine od 1921. godine. S druge strane, zapadni stručnjaci su odbacili statističke podatke o nacionalnoj strukturi Istre, koje je izradio Jadranski institut u Sušaku listopada 1945. godine, i predao ih komisiji početkom 1946. god. Obrazlažući detaljno razloge svog neslaganja s prijedlozima komisije, jugoslavenska delegacija ukazala je na činjenicu da američki i engleski prijedlog granične linije nije poštivao ni načelo »etničke

¹⁰ Podaci uzeti od V. Dedjera, Pariska konferencija, Beograd 1948, str. 49–50, usporedi i Duroselle, n. d. str. 220–221.

ravnoteže«, premda su oni sami to načelo stvorili. Jugoslavenska delegacija odbila je da primi bilo koji od navedenih prijedloga, inzistirajući na svom prijedlogu granice, koji je dostavljen Savjetu ministara u rujnu 1945. godine.¹¹ Talijanska delegacija je, također, ostala kod svog prvobitnog zahtjeva da nova granica prema Jugoslaviji teče pretežno Wilsonovom linijom.¹²

Mirovni ugovor s Italijom bio je tek jedan od mirovnih ugovora kojima je trebalo utvrditi i konsolidirati novu raspodjelu utjecajnih zona u svijetu, pa ni jednoj od sila pobjednica nije bilo u interesu da zbog pojedinačnog pitanja zapostavi svoje šire, globalne interese.¹³ Stoga su na zatvorenim sjednicama Savjeta počela konkretna pregovaranja ministara vanjskih poslova četiriju velesila u želji da se postigne opće prihvatljiv kompromis velikih, a bez naročitih obzira za neposredne jugoslavenske i talijanske argumente i interese. Nakon dužih pregovora prihvaćena je kao baza daljnjih razgovora granična linija koju je predložila komisija francuskih stručnjaka. Američki predstavnici su tada zatražili plebiscit na teritoriju između američke i francuske linije, na što su sovjetski predstavnici predložili plebiscit na čitavom području Julijske krajine. Kako su Amerikanci, Britanci i Francuzi bili protiv toga sovjetskoga prijedloga, to je plebiscit kao način za rješenje spora potpuno odbačen. Međutim, Sovjetski Savez je počeo postepeno popuštati – u pravcu kompromisnog francuskog rješenja, očekujući očito koncesije svojih partnera na drugoj strani kod sklapanja mirovnih ugovora s Mađarskom, Bugarskom i Rumunjskom; vjerojatno je i nastojao da kompromisnim stavom olakša položaj talijanskoj Komunističkoj partiji uoči plebiscita za republiku.¹⁴

Znatna neslaganja su međutim, ostala zbog grada Trsta, jer ni jedna strana nije htjela prepustiti drugoj potpunu kontrolu nad tom važnom lukom. Konačno je 2. srpnja 1946. bila, ipak, postignuta suglasnost članova Savjeta o jugoslavensko-talijanskom razgraničenju u slijedećim tačkama: da teritorij istočno od francuske linije treba da pripadne Jugoslaviji, a teritorij zapadno od te linije podijelit će se u dva dijela i to na taj način da će Italiji pripasti Beneška Slovenija, Kanalska dolina, Gorica i Tržič. Od teritorija koji se proteže od Devina do Trsta, te tršćanske općine i dijela Istre (Kopar, Izola, Piran, Umag, Buje, Grožnjan, Novigrad) do ušća rijeke Mirne obrazovat će se Slobodni teritorij Trsta (STT).¹⁵

¹¹ Vidi поближе, Istra i Slovensko primorje, n. d. str. 597–598.

¹² Wilsonovoj liniji najbliži je bio američki prijedlog. Međutim, linija za jugoslavensko-talijansku granicu koju je zacrtao predsjednik SAD-a W. Wilson 1919. godine bila je predložena kao kompromis u sasvim drugačijim vojno-političkim uvjetima.

¹³ Vidi, J. B. Duroselle, n. d. str. 223–224.

¹⁴ isto, str. 225–226.

¹⁵ Daljnje tačke ovog sporazuma odnose se na uređenje STT, što ne ulazi u predmet ove teme, te ih nećemo posebno navoditi. Vidi поближе o tome J. Jeri, n. d. str. 155–158; J. B. Duroselle, n. d. str. 229.

Ovaj sporazum članica Savjeta o jugoslavensko-talijanskoj granici bio je zainteresiranim stranama upravo nametnut. Jugoslavenski kompromisni prijedlozi o STT nisu naišli na razumijevanje saveznika.¹⁶ Sovjetski Savez je zbog svojih veliko-državnih razloga pristao na kompromis do kojega je najviše došlo zaslugom francuskog ministra vanjskih poslova. Francuzi su, vjerojatno, za to očekivali ruske protu-usluge u rješavanju sarskog pitanja. Tako je francuska linija s načelom »etničke ravnoteže« ostala osnovnom bazom za kompromis četiriju sila o tom pitanju. Jugoslavija, iako ratni saveznik, morala je prihvatiti diktat velikih.

Kada je Savjet ministara četiriju sila prihvatio kao kompromis francuski prijedlog jugoslavensko-talijanske granične linije, Mirovna konferencija u Parizu dobila je zadatak da na tu odluku četvorice dade svoje mišljenje i preporuke.¹⁷ Konačni tekst mirovnog ugovora izradio je opet sam Savjet četvorice uzimajući u obzir preporuka kon-

¹⁶ Jugoslavija je, između ostalog predložila za Trst status posebne jugoslavenske federalne jedinice i garanciju povlastica za inostrane korisnike tršćanske luke.

¹⁷ Pariska Mirovna konferencija koja je zasjedala u Parizu od 29. srpnja do 15. listopada 1946. imala je samo savjetodavni značaj. U radu konferencije sudjelovali su predstavnici 21 države. Prema službenoj terminologiji pod Savezničkim silama podrazumijevale su se četiri velike sile (SSSR, SAD, Velika Britanija i Francuska), dok su sve ostale zemlje učesnice nazvane – Udruženim silama (Australija, Belgija, Bjelorusija, Brazil, Čehoslovačka, Etiopija, Grčka, Holandija, Indija, Jugoslavija, Južnoafrička Unija, Kanada, Kina, Norveška, Novi Zeland, Poljska, Ukrajina). Osim toga, bilo je omogućeno i predstavnicima sedam drugih država (Albanije, Austrije, Egipta, Irana, Iraka i Kube) da, bez prava glasa prisustvuju Konferenciji i iznose svoja mišljenja. Značajna razlika Pariske mirovne konferencije prema Mirovnoj konferenciji u Versaillesu 1919. g. bila je učinjena dozvolom prisustvovanja predstavnicima pobijedenih zemalja s kojima se sklapao mirovni ugovor. Nacrte mirovnih ugovora izradio je Savjet ministara vanjskih poslova savezničkih sila. Savjet je bio, također ovlašten da donese konačni tekst mirovnog ugovora. Prema poslovniku Mirovne konferencije u Parizu, kojeg je izradio Savjet ministara savezničkih sila, predviđeni su slijedeći radni organi Konferencije: Generalna skupština (plenum) koja prihvata preporuke u konačnoj redakciji; devet specijalnih komisija i to pet teritorijalno-političkih (za Italiju, Rumunjsku, Mađarsku, Bugarsku i Finsku), dvije ekonomske komisije (jedna za Italiju i druga za sve ostale zemlje), jedna vojna komisija koja je razmatrala vojne klauzule svih nacrtu mirovnih ugovora i jedna pravno-redakcijska komisija koja se brinula o konačnoj formulaciji predloženih tekstova. Generalna komisija koja je trebala da priprema rad plenuma i koordinira rad specijalnih komisija nije se nikad sastala. Konačnu redakciju poslovnika odobrila je sama Mirovna konferencija. Učesnice Konferencije su imale pravo da putem amandmana predlažu Savjetu ministara četiriju sila izmjene pojedinih članova nacrtu mir. ugovora. Prijedlozi za izmjenu pojedinih članova mir. ugovora učinjeni od strane predstavnika pobijedenih zemalja mogli su biti predani na razmatranje specijalnim komisijama samo u formi amandmana jedne od zemalja udruženih sila. Usprkos odluci Savjeta da se za usvajanje preporuka konferencije zahtijeva dvotrećinska većina, Konferencija je prihvatila odluku da se Savjetu ministara dostave i takve preporuke koje su usvojene prostom većinom. Savjet ministara savezničkih sila na svojem posljednjem zasjedanju u New Yorku (XI–XII 1946) donio je konačnu redakciju mirovnih ugovora s pobijedenim državama. Vidi Foreign Policy, n. d. str. 46–67; V. Dedijer, n. d. str. 44–48.

ferencije. Centralni problem mirovne konferencije bio je problem jugoslavensko-talijanske granice i pitanje Statusa STT; na ta pitanja se odnose 42 od ukupno 78 članova mirovnog ugovora s Italijom.¹⁸

U veoma burnim diskusijama u teritorijalno-političkoj komisiji za Italiju i plenarnim sjednicama konferencije jugoslavenska delegacija je nastojala postići korekturu francuske linije, smatrajući da načelo »etničke ravnoteže« kako je primijenjeno od strane zapadnih saveznika »omogućava Italiji da pretendira na sve one jugoslavenske teritorije na kojima ima stanovnika koji govore talijanskim jezikom.«¹⁹ To je značilo, kako je već gore spomenuto, da zbog Talijana koji žive razasuti u malim jezičnim enklavama na čitavom području istočnog Jadrana, treba otkinuti od slovenskog i hrvatskog nacionalnog teritorija dio etničkog kompaktnog nacionalnog područja. Načelo »etničke ravnoteže« preferiralo je činjenicu talijaniziranih gradića u Istri nasuprot činjenice kompaktnog slavenkog teritorija koji okružuje te jezične otoke. Ako se već htjelo potpuno dosljedno, do kraja konsekvanto, primijeniti načelo »etničke ravnoteže«, onda je u broj naših sunarodnjaka koji stanuju s druge strane granice trebalo uračunati i sve one Jugoslaveni koji žive u unutrašnjosti Apeninskog poluotoka (Campobasso, Abruzzi i drugdje), kada su se već brojili i Talijani iz Zadra i dalmatinskih otoka. Ističući svoje zahtjeve naša delegacija je argumentirano ukazala na činjenicu da načelo »etničke ravnoteže« dozvoljava i najproizvoljnije granice.²⁰ U cilju da se postigne sporazum Jugoslavija je bila spremna da prihvati internacionalizaciju Trsta kao slobodnog grada, ali je zahtijevala da područje STT bude svedeno na najneposredniju okolicu grada Trsta. Istodobno je zahtijevala da Trst bude u dovoljnoj mjeri povezan s Jugoslavijom i drugim državama u njegovom zaleđu.²¹ U daljnjem radu Konferencije, zalazući se i dalje za neprekinutu etničku liniju, kao najlogičniju graničnu liniju dvaju naroda, naša delegacija je predložila (krajnji ustupak) da se Italiji ostavi polovina Kanalske doline, veliki dio Beneške Slovenije i dio goričkog okruga, te kontrola nad otocima Građeža u Tršćanskom zaljevu.²²

Jugoslavenski prijedlog podržale su na Mirovnoj konferenciji jedino delegacije Čehoslovačke, Poljske, Ukrajine i Bjelorusije, dok se delegacija SSSR-a strogo pridržavala sporazuma Savjeta ministara vanjskih poslova četiriju sila od 2. srpnja 1946. godine. Italija, ohrabrena potporom delegacija zapadnih sila, nastojala je ishoditi u svoju korist naknadne ispravke već usvojene francuske kompromisne linije, postavljajući zahtjev za proširenje STT do Pule i na dvije lokacije u dolini rijeke Soče. Međutim, i talijanski i jugoslavenski zah-

¹⁸ To su bili slijedeći članovi: čl. 1–13 i aneks 1 i 2; čl. 14–37 i aneks 9; čl. 38, 64, 72, 75–78.

¹⁹ Vidi pobliže, A. Bebler, *Za pravedne granice nove Jugoslavije*, Bgd. 1949, str. 39–68.

²⁰ Vidi pobliže, A. Bebler, n. d. str. 39–68.

²¹ Vidi pobliže, E. Kardelj, *Govori na Pariskoj konferenciji*, Beograd 1947, str. 42–61.

²² Vidi, A. Bebler, n. d. str. 67–68.

tijevi za izmjenama francuske granične linije bili su odbijeni. Na završnoj plenarnoj sjednici Mirovne konferencije (9–10. listopada 1946) za prijedlog teritorijalno-političke komisije za Italiju; da se usvoji francuska linija razgraničenja, glasalo je 14 država (SAD, SSSR, Velika Britanija, Francuska, Kina, Indija, Australija, Novi Zeland, Južnoafrička Unija, Grčka, Holandija, Brazil, Kanada); protiv je glasalo 5 država ((Jugoslavija, Čehoslovačka, Poljska, Bjelorusija i Ukrajina), dok su se dvije suzdržale od glasanja (Belgija i Etiopija).

Na taj način je francuska linija razgraničenja bila u stvari nametnuta većinom glasova, a ne snagom argumenata. Obje direktno zainteresirane strane bile su nezadovoljne ishodom glasanja. Stoga su predstavnici talijanske i jugoslavenske vlade pokušali da se sami sporazumiju. Taj pokušaj direktnih pregovora također nije dao željene rezultate, jer su američka i britanska diplomacija dale na znanje obim stranama, da neće pristati na odstupanje od rješenja koje je donio Savjet ministara vanjskih poslova četiriju sila.²³

U završnoj fazi razgovora o talijansko-jugoslavenskoj granici na konferenciji Savjeta u New Yorku (održanoj od 4. studenog do 12. prosinca 1946) jugoslavenska delegacija je predložila da se francuska linija tako korigira, da Jugoslaviji pripadne grad Gorica i dio Istre koji je prema francuskom prijedlogu bio priključen STT-a (kasnije Zona B u STT), te koridor Trst-Tržić. Naišavši na kategoričko odbijanje od strane američkog i britanskog ministra i nedovoljnu podršku sovjetskog ministra vanjskih poslova,²⁴ posljednji pokušaj naše delegacije da tzv. liniju etničke ravnoteže bar približno poboljša; u smislu etničke granice, nije uspio. Voljom velikih sila francuska linija je postala definitivna jugoslavensko-talijanska granica. Ostao je, međutim, i dalje otvoren *problem Slobodnog teritorija Trsta* (STT-a). Prema članu 21 Mirovnog ugovora s Italijom prestala je suverenost Italije nad područjem STT 15. rujna 1947. godine, to jest na dan kad je taj ugovor stupio na snagu. Međutim, odredbe Mirovnog ugovora, koje se odnose na stvarno funkcioniranje internacionaliziranog područja Trsta, nikad nisu bile realizirane. Za funkcioniranje cjelokupnog sistema STT-a, kako je bio zasnovan mirovnim ugovorom s Italijom, odnosno Stalnim statutom STT i drugim dokumentima,²⁵ bilo je najvažnije da Vijeće sigurnosti UN, uz suglasnost Italije i Jugoslavije, imenuje guvernera. Ali, ni članovi Vijeća sigurnosti, ni Jugoslavija, ni Italija, nisu se mogli složiti oko ličnosti koja bi preuzela

²³ Vidi, J. Jeri, n. d. str. 180–183.

²⁴ Sovjetska delegacija izjasnila se za carinsku uniju između Jugoslavije i STT, ali je svoj prijedlog povukla 11. prosinca. Vidi, J. Jeri, n. d. str. 184.

²⁵ Stalni statut STT (prilog VI mirovnog ugovoru s Italijom) predstavlja najvažniji dokument o uređenju tog područja kao i o njegovim odnosima prema drugim državama. Osim Stalnog statuta, problem STT reguliraju i ovi dokumenti: Instrument o privremenom režimu STT (prilog VII mirovnog ugovora), Instrument o slobodnoj luci Trst (prilog VIII), Tehničke odredbe o STT (prilog IX) i Ekonomske i financijske odredbe o STT (prilog X). Vidi, Međunarodni ugovori FNRJ, sv. 4/1947; Službeni list FNRJ, br. 7/1947.

dužnost guvernera.²⁶ Istodobno je talijanska diplomacija uporno poduzimala mjere za reviziju Mirovnog ugovora i priključenje STT-a Italiji. U općoj konfrontaciji Istoka i Zapada²⁷ daljnje rješavanje problema organizacije STT, odnosno imenovanje guvernera tog teritorija, dobilo je drugi tok. Upornim insistiranjem talijanskog ministra vanjskih poslova C. Sforze dolazi do *Tripartitne deklaracije* SAD, Engleske i Francuske od 20. ožujka 1948. godine, kojom se predlaže vraćanje STT-a pod suverenitet Italije, uz obrazloženje da nije moguće postići suglasnost o ličnosti guvernera, pa da prema tome čitav mehanizam organizacije STT ne može uopće funkcionirati. Jugoslavenska vlada je na tu Deklaraciju oštro protestirala notom od 22. ožujka 1948. god. Nastojanje valijanske vlade, da preko UN postigne realizaciju Tripartitne deklaracije nije uspjelo, jer je SSSR kao stalni član Vijeća sigurnosti bio protiv toga prijedloga. Tada angloamerička vojna komanda u Zoni A počinje s »tihom« aneksijom tog područja Italiji.²⁸ Jugoslavenska vlada je brojnim diplomatskim notama, upućenim savezničkoj vojnoj upravi Zone A, kao i vladama SAD i Velike Britanije, uzalud protestirala protiv kršenja odredaba mirovnog ugovora s Italijom. Parlamentarni izbori u Italiji, održani mjeseca travnja 1948. godine, učvrstili su položaj demokršćanske stranke. Italija je ušla u područje koje je Marshallovim planom (European Recovery Program, objavljen 5. lipnja 1947) bilo predviđeno za »ekonomsku obnovu Evrope«. Od kada je Italija postala članicom Atlanskog pakta, tj. od 1949. godine, talijanska diplomacija još upornije nastoji da realizira Tripartitnu deklaraciju, nastojeći istodobno da spriječi poboljšanje odnosa između zapadnih saveznika i Jugoslavije koja se, zbog sukoba s Informbiroom, paralelno našla pod oštrim političkim i ekonomskim pritiskom SSSR-a i istočno-evropskih država.²⁹ U takvoj situaciji jugoslavenska vlada je nastojala da dođe do konačnog rješenja koje ne bi bitno mijenjalo već stvoren status quo. U vezi s novim međunarodnim položajem Jugoslavije stav zapadnih saveznika u toliko se izmijenio, što oni sad upućuju Italiju na direktne pregovore s Jugoslavijom u pogledu rješavanja problema Trsta. Međutim, razgovori između jugoslavenskih i talijanskih predstavnika koji su vođeni u prekidima od 1950, do 1953. godine nisu priveli rješenju problema STT-a.³⁰ Italija je, međutim, zaprijetila zapadnim saveznicima da će

²⁶ Vidi, J. Jeri, n. d. str. 195–202.

²⁷ Vidi поближе, J. B. Duroselle, *Histoire diplomatique*, Paris 1953, str. 507–516.

²⁸ Još prije objave Tripartitne deklaracije, tj. 10 siječnja 1948. g. bila je izvršena administrativna reorganizacija u zoni A s ciljem da se to područje što više poveže s Italijom. Istovremeno se provodila politička diskriminacija prema Slovencima i Hrvatima uzoni A. Fašistički dekreti upereni protiv slavenskog stanovništva, ostali su na snazi. Vidi J. Jeri, n. d. str. 218–221.

²⁹ Vidi opširnije o tadašnjim odnosima Jugoslavija–Italija–zapadni saveznici kod J. Jeri, n. d. str. 221–223.

³⁰ O prijedlozima za rješenje spora oko STT-a u tom periodu vidi opširnije Broz J. Pito, *Govori i članci*, Zagreb 1959, sv. 5. str. 144–158; *Relazioni internazionali*, Milano, br. 29, 1951; *Borba* 19. svibnja 1952; *Borba* 7. rujna 1953; i dr.

istupiti iz Atlanskog pakta ako se ne udovolji njenim zahtjevima. Odlukama Konferencije između predstavnika SAD, Velike Britanije i Italije održane u toku travnja i početkom svibnja 1952. godine bila je de facto provedena realna unija između Zone A – STT i Italije. Protiv odluka Londonske konferencije od 1952. god. istupile su odvojeno i Jugoslavija i SSSR. Odlučnost Jugoslavije da, i po cijenu oružanog otpora, spriječi stavljanje pred gotov čin i kršenje njenih prava, navela je zapadne sile na popuštanje. Završna etapa rješavanja spora o STT odvijala se u toku 1954. god. SAD i Velika Britanija preuzele su ulogu arbitra između Italije i Jugoslavije. Konačno su ti pregovori uspješno završeni 5. listopada 1954. Toga su dana predstavnici SAD, Velike Britanije, Italije i Jugoslavije na konferenciji u Londonu potpisali *Memorandum*³¹ kojim se ukida vojna uprava uzonama STT-a. Zona A se dodjeljuje Italiji, a Zona B Jugoslaviji, uz predviđene manje granične ispravke u njenu korist. Pored Memoranduma predstavnici Jugoslavije i Italije potpisali su i *Specijalni statut*, u kojem se, među ostalim garantiraju na recipročnoj osnovi prava nacionalnih fanjina. Londonskim sporazumom od 5. listopada 1954. bila je utvrđena konačna jugoslavensko-talijanska granica, kao rezultat određenog odnosa vojno-političkih snaga stvorenih u Evropi nakon političkog razlaza pobjedničke antifašističke koalicije. Ona je nastala kombinacijom etničke linije i načela tzv. »etničke ravnoteže« koje su zapadne sile stvorile iz sasvim konkretnih političkih potreba.

Novom granicom bila su Jugoslaviji vraćena 7.382 km² nacionalnog teritorija s 470.527 stanovnika; vraćen joj je i puni suverenitet nad istočnom obalom Jadrana; spriječen je pokušaj da Trst ostane trajna ratna baza i uporište zapadnih saveznika u sjevernom Jadranu. Kompromis koji su 1954. godine postigli neposredno zainteresirani narodi dokazao je da se i u okvirima mirovnog ugovora od 1947. godine mogla pronaći uzajamno prihvatljiva baza za rješavanje preostalih spornih etničkih i ekonomskih problema. Taj sporazum pokazao se kao dalekosežan i prekretnički događaj u odnosima susjednih naroda. Bez obzira na ekstremističke manjine, velika većina naroda s obje strane granice pozdravila je potpis odgovornih državnika na Londonski Memorandum kao realno, mudro, a vjerovatno i konačno rješenje vjekovnog spora.

U Evropi postaju sve više demodirani sporovi oko graničnih međaša. Narodi žele da državne granice što manje priječe međusobno upoznavanje i suradnju. Jugoslavensko-talijanski odnosi ono kako su se razvili nakon 1954. godine tome su najbolji primjer. Jugoslavensko javno mnijenje sve više stječe povjerenje da će demokratske snage Italije moći spriječiti intrigne profašističke i redentističke manjine koja se još uvijek nije odrekla snova o Jadranu kao zatvorenom moru talijanske moći i veličine. Milijunski prijelazi građana s obje strane

³¹ Memorandum o suglasnosti između vlade Italije, Ujedinjene kraljevine, SAD i Jugoslavije o STT, s priložima i pismima odobrila je Savezna narodna skupština 25. listopada 1954. god.

graničnih međaša doprinose sve boljem upoznavanju, bolje se razumiju poštuju i cijene. U četrnaestogodišnjem razdoblju nova jugoslavensko-talijanska granica postala je najotvorenija granica između socijalističke i kapitalističke Evrope, granica razmijene ideja, dobara i ljudi. Postala je granica mira i sporazumijevanja.

S obzirom na takav razvitak i naša ocjena jugoslavensko-talijanskog razgraničenja iz godine 1947. i 1954. dobiva danas drugu dimenziju. Kombinacija načela »etničke ravnoteže« i etničke granice, pri određivanju nove državne granice između Italije i Jugoslavije nakon II svjetskog rata, dala je u krajnjoj liniji pozitivan rezultat, pridonoseći smirivanju nacionalnih strasti i otvaranju perspektive trajnih miroljubivih odnosa između talijanskog i jugoslavenskih naroda. Realna politika je uvijek vještina mogućega. Ugovor koji je u trenutku potpisa proglašen nezadovoljavajućim s gledišta nacionalnih interesa i talijanskog i jugoslavenskog partnera, pokazao se tokom vremena i nagomilanih iskustava kao prihvatljivo rješenje za Italiju i za Jugoslaviju.